

УДК 930.2:003.071(497.11)“1692”

930.85(497,11)“04/14”

doi 10.46793/LZ-LIV1.117P

ОРИГИНАЛАН НАУЧНИ РАД

Примљен: 09. 07. 2024.

Прихваћен: 10. 09. 2024.

Алекса М. Поповић*

истраживач сарадник

Филозофски факултет Универзитета у Нишу

ПОМЕН „МАЦАРА“ У ЈЕДНОМ НАТПИСУ ТЕМСКОГ МАНАСТИРА ИЗ 1692. ГОДИНЕ¹

Апстракт: Крупни историјски догађаји крајем XVII века су оставили трајан траг у историји српског народа. У контексту ратних догађања у Понишављу 1689-1690 године, у натпису из Манастира светог Ђорђа у Темској наводи се да су *Маџари* разорили манастир и потом град Темац. На основу извора и релевантне литературе, у раду је указано на то да се овде радило о побуњеницима Имра Текелија, уз остављање извесне могућности да се радило о регуларној хабзбуршкој војсци. Предност дата првом наведеном случају, имајући у виду историјска догађања везана за Њипровски устанак, као и географски чинилац.

Кључне речи: Велики бечки рат, историја српског народа, епиграфски материјал, Понишавље, XVII век.

*

Велики бечки рат (1683-1699) спада у најкрупније светскоисторијске догађаје. Са пропашћу османске опсаде Беча, Хабзбуршка Монархија је покренула офанзиву у којој је освојила просторе Угарске, Славоније Ердеља, док је врхунац напредовања хабзбуршке војске наступио у периоду 1688/1689, након Битака код Харшања² и освајања Београда³. Током 1689-1690, хабзбуршка војска, користећи талас српског народног устанка продире дуж Моравско-вардарске долине и осваја подручја до јужно од Скопља. Гроф Лудвиг Баденски је 6. септембра 1689. године патријарху Арсенију III Чарнојевићу послао писмо и проглас за Албанију, Босну и Херцеговину, којима је ултимативно захтевао сврставање уз Беч, или ће српски устаници,

* aleksa.popovic@filfak.ni.ac.rs

¹ Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-66/2024-03).

² 12. августа 1687. године.

³ 6. септембра 1688. године.

у супротном „бити третирани као Турци“. Већ 15. септембра је Лудвиг Баденски у извештају Бечу навео како се Срби свугде дижу на устанак.⁴ Освајање Ниша 22-24 септембра је Баденски извео уз помоћ и подршку Срба, истичући њихове заслуге. Као појачање немачкој посади Ниша, са 3.000 Срба остављен је Павле Несторовић, док је продор настављен ка југу и ка Софији, где су освојени Муса-пашина⁵ Паланка, Пирот и Драгоман. Како се становништво од Ниша до Пирота разбежало услед страха од хабзбуршке војске, Баденски је једну српску јединицу послао да позове бегунце да се врате, што је са успехом извршено.⁶ Почетком октобра 1689. године је Баденски кренуо ка Кладову, које је у јуну те године освојио Имре Текели. На основу царског упутства, Баденски је 4. октобра 1689. године издао наредбу о устројењу Српске народне милиције у један пук од десет чета са по 300 хајдука (пешака) и две чете хусара (коњаника) са по 200 припадника. За команданта је постављен Павле Несторовић, а за помоћника команданта Антоније Знорић.⁷

Судећи према натпису из манастира св. Ђорђа у селу Темска:

„дoндe бѣдѣѣ ѡ манастирѣ стѣгѣ георгие феоклѣѣ софискѣ ѡцѣ мартѣ кѣ (=24.) днѣ. тогда приде дѣховникѣ вѣла ѡт вѣлхнскѣ зeмѣи і тѣгѣа бeшe ѡ ѡпѣстѣлѣ манастирѣ ѡ мацѣрѣ вѣ лето з тѣ нѣ.(=1692.) ахѣ много тѣ се крѣвѣи прѣлѣашѣ ѡ градѣ темѣцѣ ѡ сѣроуѣмѣи хрѣстѣанѣ гѣадоѣ і мацѣроѣмѣ. пѣса азѣ многогрѣшнѣи ѡбоѣ ѡнѣмѣ любѣн грѣшнѣи поп.“⁹,

манастир је у ово време запустео. Слична судбина, за разлику од манастира неповратно, задесила је и средњовековно утврђење (град) Темац, познато од времена деспота Стефана Лазаревића, ситуирано 2км од манастира ка Топлом Долу, у клисури Темштице.¹⁰ Вероватно су управо по овом

⁴ Група аутора, *Историја српског народа*, III-1, *Срби под туђинском влашћу 1537-1699*, (прир. Радован Самарџић), Београд 1994, (=ИСН III-1), 512.

⁵ Данас Бела, А.П.

⁶ Рајко Веселиновић, *Војводина, Србија и Македонија у другој половини XVII века. Привреда, друштво и народни покрет*, Нови Сад 1960, 110-111.

⁷ ИСН III-1, 515-516.

⁸ Ово је једини познати запис о владици Теоклиту. Митко Лачев, „Каталог на софийските митрополити“, *Исторически преглед* 5-6/2006, 171.

⁹ Леонтије Павловић, *Манастир Темска*, Смедерево, 1966, 9-13, сл. 12; Сергије Смирнов је посетио Темску 1933. и 1934. године на кратко, а 1938. године се задржао дуже. На основу истраживања на терену које је тада обавио, саставио је 1942. године монографију, која је остала у рукопису. Ана Ж. Радовановић, *Зидно сликарство цркве светог Ђорђа у манастиру Темска*, Одбрањена докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд 2021, 4-5, 12, 43, нап. 46.

¹⁰ Л. Павловић, *нав. дело*, 9-13, сл. 12.

утврђењу и село и манастир добили назив. Тврђава Темац била је окружена са три стране реком, док ју је са четврте надвисивала литица. Археолошки остаци тврђаве су врло оскудни, што говори о размерама разарања које је посведочено у натпису.¹¹ Велики број натписа и записа, уз добру очуваност епиграфског материјала, значајно доприноси реконструкцији историје манастира Темска. Манастир је живописан у лето 1576., а претпоставка је да је изграђен непосредно пре тога - 1575. године.¹²

Историографија је до сада, на основу цитираног натписа, регистровала разорење Темске, али се није опширније бавила тиме којој су војсци припадале снаге које су разориле манастир. У највећем броју радова је једноставно констатовано да се радило о „Мађарима“. Код Александра Радовића, који је руководио конзервацијом и рестаурацијом манастира током осме деценије XX века, наводи се да је манастир опустео од Мађара 1692. године.¹³ У делу историографске продукције је у оквиру приказа развоја рата 1689/1690 у Понишављу, прихваћено да су за разорење града и манастира одговорни Мађари у саставу хабзбуршких снага (односно, угарски пукови или угарска милиција), што је заснивано на хронологији догађаја: довођењем у узрочно-последичну везу натписа са последњим крупним догађајем који му је претходио.¹⁴ У монографији о историји Пирота, Коста Н. Костић наводи: „За кратке владе аустријске опустошен је по запису неког попа Љубена од 1692. г. Темски манастир од Мађара. Изгледа да се народ повукао испред Мађара у град Темац, где је страдао од глади и мађарских насртаја“.¹⁵

Међутим, природа рата у Понишављу даје основа и за друкчије тумачење. На овом месту је симптоматично да манастир нису, попут осталих манастира

¹¹ Необнављање тврђаве Темац, али и бројних других насеља после рата, говори о размерама депопулације. Не треба искључити могућност да је у обнови манастира Темска, али и околних села и инфраструктурних објеката, коришћен материјал са темачке тврђаве.

¹² Закључак Ане Ж. Радовановић је да је манастир зидан „ако не знатно раније, вероватно током 1575. године“. А. Ж. Радовановић, *нав. дело*, 1, 13, 137, 190, нап 3-4, 49.

¹³ Мора се имати у виду да је ове године у ствари остављен натпис, те да је разорење било раније, а натпис остављен током канонске визитације 1692. године, у склопу обнове црквеног живота на ратом захваћеном подручју, након престанка борбених дејстава. Александар Радовић, „Манастир Темска. Истраживачки и конзерваторско-рестаураторски радови 1970. године“, *Саопштења* 10, Београд 1974, 125, 133, 136, нап. 1.

¹⁴ Л. Павловић, *нав. дело*, 7-12; А. Радовић, *нав. дело*, 125-127; ИСН III-1, 529-531; Живота Јоцић, *Белопаланачка насеља у писаним изворима до 1877. године*, Београд 2014, 170; А. Ж. Радовановић, *нав. дело*, 1-12.

¹⁵ Коста Н. Костић, *Историја Пирота*, Пирот 1973, 19.

у овом крају¹⁶, разориле османске снаге у наступању 1690. године, већ натпис директно упућује на Мађаре, тим пре што извори из других манастира бележе невоље које су манастири претпели од османских снага (султанових или одметничких).¹⁷ Уз присуство угарских снага у посадама, које је документовано у бројним извештајима, извештаји послати са лица места наводе да су угарска и српска милиција имале велике заслуге за хабзбуршку победу, као и да су се *Угри*¹⁸ посебно истакли у борби. Изворни материјал, дакле, у великој мери смањује могућност претпоставци да је манастир Темска, као и утврђење Темац, разорен приликом хабзбуршког освајања 1689. године. Упадљиво је да, у овом случају, освајање територије није било праћено разарањем, већ преузимањем и, без изузетака, коришћењем дотадашњих османских утврђења.¹⁹

Током хабзбуршког освајања простора између Ниша и Пирота, у настојању успостављања власти на терену, запажа се ослањање на хајдуке и враћање народа из збегова у села. У извештају послатом из Пирота 29. октобра 1689. године, наводи се да су се угарска и српска милиција истакле у борби и да су „срећно стигле“.²⁰ Пораст значаја народне милиције у ратним операцијама, види се и у чињеници да бројни православни верски објекти током освајања у Панонији бивају порушени, опљачкани или конфисковани, као и у прво време хабзбуршке власти (који су преживели освајање), док је унија већ спровођења.²¹ Разлог томе је то што је Беч још током фебруара 1689. године присиљен да ослаби фронт на југу због француског напада на Рајни, те је устаничка војска била од великог значаја. За команданта

¹⁶ Ради се о укупно осамнаест манастира: Св. Димитрија у селу Дивљана; св. Јована Богослова у селу Поганово; св. Јована Крститеља у Одоровцима (Звонцу); Пресвете Богородице у Драјинцу; манастир у селу Доња Невља; св. Ђорђа у Темској; св. Петке у Црвенчеву; св. Петке у Штрбовцима; св. Онуфрија у Базовику; св. Петке Иверице у Островици; св. Николе у Церовцима; св. Архангела у Трну; Пресвете Богородице Иверице у Мисловштици; Пречисте Богородице у Равни; св. Николе у Планиници; св. Николе у Сињцу; Пресвете Богородице у Сићеву и Успења Пресвете Богородице у Вети. Живота Јоцић, „Пописи Дивљанског манастира 1525-1595. године“, *Белопаланачки зборник* 16, Бела Паланка 2021, 40-41, нап 4-14.

¹⁷ *Стари српски записи и натписи* (прир. Љубомир Стојановић), књ. 4, Београд 1923, (=ССЗиН), 7166.

¹⁸ У овом случају не треба изједначавати називе „угарска“ или „српска“ милиција са етничком припадношћу. Термин „Угри“ овде се односи на јединице угарске народне милиције.

¹⁹ Österreichische Staatsarchiv (=AT-OeStA), Kriegsarchiv (=KA), Feldakten (=FA), Alte Feldakten (=AFA), Hauptreiche (=HR), Akten, Karton (=Kt.) 195, №10.18, 29. X 1689, fol. 814-816.

²⁰ Ibid., №10.12, 22. X 1689, fol. 1-2.

²¹ Стеван Михалцић, *Барања. Од најстаријих времена до данас*, Београд 1991.², 262-274.

хабзбуршких снага је постављен Лудвиг Баденски.²² Након Битке код Качаника 2. јануара 1690. године и одлуке о организованом повлачењу хабзбуршких снага, Антоније Знорић је јануара 1690. године упућен из Београда у Пирот, ради упада на непријатељску територију и олакшавања положаја главнини војске. Командант Пирота, капетан Волф Шекендорф је са 1.100 мускетара, арбанашким одредом и српским коњаницима (њих око 600) средином марта 1690. године извео поход ка Пернику и запленио око 4.000 грла стоке. Са новопридошлим устаницима је јула исте године, поново извео упад у перничку област.²³

Почетком 1690. године, почела је османска противофанзива, која је представљала и врхунац Великог бечког рата. Пирот је хабзбуршки командант, уз сагласност више команде 10. августа 1690. године предао, док је Муса-пашина Паланка евакуисана, а османска војска у њу ушла 12. августа 1690. године. Османске хронике наводе да су посаде и раја предате, с тим да је раја „враћена султану на старање“.²⁴ Након предаје, пут и пратњу хабзбуршкој војсци од Пирота о Муса-пашине Паланке је обезбеђивао Катана Мустафа-бег.²⁵ Марта 1690. године је Porta издала ферман сераскеру Халил-паши да се обуставе покољи у освојеним областима. Раја је страдала првенствено од Арнаута и Татара. Велики везир, Фазил Мустафа-паша Ћуприлић је 23. септембра 1690. године у Смедеревској Паланци забранио Татарима да тргују српским робљем.²⁶

Наведено иде у прилог тези да разарање манастира св. Ђорђа и тврђаве Темац није било 1690. године, већ да се оно сигурно догодило раније, те указује на то да су манастир и град у време хабзбуршког наступања већ били разорени, односно, да су разорени пре него што је хабзбуршка војска освојила овај простор. Чињеница да су хабзбуршке снаге (углавном српска милиција) пљачкале Перник и Трн, овде не може бити релевантна, јер су ова два града била изван хабзбуршке линије контроле, док се манастир Темска налазио унутар ње.²⁷ Такође, тешко би могло бити прихваћено

²² *Историја народа Југославије*, књ. 2, *Од почетка XVI до краја XVIII века*, (ур. Васо Чубриловић), Београд 1960., 766; ИСН III-1, 515-516.

²³ Дејан Микавица, Ненад Лемајић, Горан Васин, Ненад Нинковић, *Срби у Хабзбуршкој Монархији 152-1918*. књ. 1, *Од Мохачке битке до Благовештенског сабора, 1526-1861*, Нови Сад 2016., 115-116, 120-121, нап. 17-18, 28.

²⁴ Татјана Катић, „Срби у Нишу после турског освајања 1690. године“, *Југословенски историјски часопис* 1-2, Београд 1998, 51-57.

²⁵ Tatjana Katić, *Tursko osvajanje Srbije 1690. godine*, Beograd 2012, 44-46, нап. 165.

²⁶ Т. Катић, *Срби у Нишу после турског освајања 1690. године*, 61-62.

²⁷ Овде треба обратити пажњу и на поимање политичке географије у савременом тренутку. Наиме, границе Пиротског и Трнског кадилука сматране су за источну границу Србије, те је осигурање освајања Србије подразумевало осигурање ове

становиште да је разарање резултат хабзбуршког напада пре освајања, јер такви случајеви нису забележени у Понишављу. Напротив, током хабзбуршког наступања, како је наведено, послат је одред који је народ из збегова враћао у села и вароши под хабзбуршком контролом. Одустајање од даљих освајања, упркос плановима о освајању Цариграда, било је и последица губљења замаха, колико и пребацивања снага на западно ратиште и последично ослањање Беча првенствено на народни устанак на јужном.²⁸ Непостојање хабзбуршке посаде у Темцу, а слање Продана Штете преко Темске у Ћипровац 1689., додатно иде у прилог тези да је у ово време Темска већ била потпуно разорена. На основу изнетог, може се закључити да је разарање Темске било производ напада неких других „Маџара“ и то непосредно пре хабзбуршког освајања.

Узимајући у обзир околност народне побуне, или бар развијене хајдучке активности у унутрашњости Балканског полуострва током Великог бечког рата, а укључујући географску близину, разарање Темске се може довести у везу са гушењем Ћипровског устанка.²⁹ Устанак је избио након хабзбуршког освајања Београда 6. августа 1688. године, мада су припреме за устанак уочљиве од фебруара 1688. године, судећи према софијском римокатоличком надбискупу Стефану Кнежевићу. Устанички одреди под командом Богдана Маринова и Ђорђа Пејачевића су у пролеће ступиле у контакт са хабзбуршком војском, а у јуну су се укључили у борбе за освајање Оршаве.³⁰ Прелиминарни план устанка предвиђао је да се окупи осам одреда са по осам стотина бораца, што је било неизводљиво, имајући у виду укупно становништво да тог краја. Циљ устанка би био ширење из Ћипровца ка северу и истоку, уз организацију одбране на превојима Старе планине, како би се онемогућила комуникација Софије са Видином.

територије. Иван Божић, „Француски дневник о походу Мустафе II 1696. године“, Мешовита грађа (Miscellanea) 1, Београд 1956, 178; Милош Ђорђевић, *Немачки поглед на Србију у 18. веку*, Ниш 2023, 27-30, 46, 66-68.

²⁸ Проповеди римокатоличких прелата у Бечу већ 1683. године помињу Далмацију, Хрватску, Славонију, Босну „Халитију“ (Галицију), Лодомерију, Куманију и Бугарску. На основу ових претензија, Леополд I је зауставио млетачко ширење на Босну 1684. године, истичући своју титулу краља Угарске. Још Фердинанд III (1636/7-1657) се титулисао као „краљ Бугарске“. Боро Бронза, *Аустријска политика према простору Босне и Херцеговине*, 47-49, нап. 113; ИСН III-1, 513; Р. Веселиновић, *нав. дело*, 110-111.

²⁹ Према натпису из 1688. године је забележено да је након хабзбуршког освајања Београда у Ћипровцу избио устанак, који је угушио Јеген Осман-паша и разорио Ћипровац. Јеген Осман-паша се одметнуо од султана Сулејмана III (1687-1691), будући да је био зет свргнутог султана Мехмеда IV (1648-1687). Учрвстио се 1688. године у Софији, одакле је пљачкао суседне крајеве. А. Радовановић, *нав. дело*, 16, нап. 72-75.

³⁰ Петър Чолов, *Чипровското въстание 1688. г.*, София 2008.², 120-123.

Пресудно је било спајање са устаницима у Поморављу и хабзбуршком војском у наступању. Стефан Кнежевић је цару Леополду I писао за помоћ, те је цар послао војску под командом Доната Хајстера, у којој су биле и чете Ладислава Чакија, Пејачевића и Маринова, а придружили су им се и устаници из Ћипровца и Копиловаца.³¹

Пејачевић је напао Кутловицу³², претежно насељену муслиманским живљем и разорио град, одакле се упутио ка Жеравици, како би ставио Видин у окружење. Већ у време борби око Жеравице, организовани су збегови на Старој планини. Пејачевић је убрзо напао и Оршаву, где је, као и у Кутловици, дошло до масакра над османским гарнизомом и муслиманским становништвом. Затишје које је потом настало, софијски паша³³ је искористио да на Ћипровац пошаље 3.000 елитних војника и да окупи нефириам за гушење устанка. Нефириами су потукли и разбили устанике, а војска софијског паше је, заједно са Текелијевим снагама, ступила у гоњење устаника, са којима се сукобила код села Чељуснице, октобра 1688. године. Иако су у овој бици устаници однели победу, они нису могли да се одрже дужи период. Ћипровац је османска војска заузела 18. октобра 1688. године после жестоке борбе, а након њега и села Копиловце, Железну и Клисуру.³⁴ Устанак је овиме угушен, а остаци устаничких одреда су се одметнули у хајдучију. Дубровачки извори изричито наводе улогу Ибра Текелија у гушењу устанка:

„...Поданике који су се побунили у Копиловцу и Ћипровцу потпуно су разбили плондивски и софијски нефириами ... *Текели* (курзив А.П.) са својим приврженицима Мађарима и другим распуштеним народом...“³⁵

Однос Ћипровчана са Текелијем је, као и са Јеген Осман-пашом, врло сложен, нарочито стога што је Текели увек био савезник султана, док је однос Јеген Осман-паше према султану и Порти био несталан. У овом случају, важно је напоменути да су операције локалног становништва биле

³¹ Исто, 123.

³² данас Монтана. А.П.

³³ У дубровачким изворима наведено је да је софијски (румелијски) беглербег у новембру 1688. године био Мевлуд-паша (Beiler Begh di Soffia Mealut Passa), *Miscellanea Bulgarica*; 15 (Iskra Schwarcz, Stefan Spevak, Ekaterina Večeva, Hg.). *Hoffnung auf Befreiung. Dokumente aus Österreichischen Archiven zur Geschichte Bulgariens (1687-1690)*, Wien 2004., №57, Dubrovnik, 1. XI 1688., pp.141.

³⁴ П. Чолов, *нав. дело*, 131.

³⁵ „...La suditi sollevati in Copilovaz e Chiprovaz sono stati totalmente rovinati dal nefriam di Filipopoli e Sofia, non havendo potuto ... Il Tekeli con suoi adherenti Ungari et altra gente sbandata...“ *Miscellanea Bulgarica*; №57, Dubrovnik, 1. XI 1688., pp.143.

усклађене са генералним планом хабзбуршке војске.³⁶ У темском манастиру је о овоме остао забележен натпис:

„КА ЛЕТО З Р Ч С (=1688.) ПЛЕНН СЕ ЧИПРОВЦИ ОУ ХАНДОУКЪ ЕГЕНЬ ПАШИННО ВРЕМЕ АХЪ НЕКОЛИЕ АГАРЕНОМЪ ЧЕДОМ ПОАКО ОУПРЕЖЕХОУ ТАБЕЖЕХОУ“.³⁷

На Текелијев захтев, Јеген Осман-паша му је послао 700 људи, као и видинског санџакбега са 7-10.000 војника и око 200 пловила на Дунаву, са задатком да сузбију хришћанску војску. У заседи 13. или 14. октобра 1688. године је хабзбуршка војска нападнута. Немци који су заробљени су разоружани и предати турским властима, док су заробљени Мађари у великом броју узети у Текелијеву војску.³⁸ Из овога проистиче и став хабзбуршких војних власти, које су у извештају навеле да су Текелијеве јединице непоуздане и да су, насупрот царским угарским и српским јединицама, врло недисциплиноване; штавише, изричито је наведено да „... вера Текелију ... није својствена.“³⁹

*

Узимајући у обзир чињенице везане за гушење Чипровског устанка, највећа је вероватноћа да су темски манастир св. Ђорђа и тврђава Темац разорени управо у време гушења устанка или непосредно потом и да су „Маџари“ који се спомињу у натпису из 1692. године, припадали одредима под командом Ибра Текелија, имајући у виду географску близину манастира и подручја устанка. Иако, ипак, остаје отворена могућност да је град Темац разорен у години у побуну становништва у време наступања хабзбуршке војске ка југу (1689), ова претпоставка има мању вероватноћу, будући да су Текелијеви одреди у то време били далеко северније од околине Темске и, притом, у лето 1689. године поражени.⁴⁰ Чињеница да нема аустријских

³⁶ Джени Иванова, „Чипровските събития от 1688-1690. г. Нови предположения за участието на населенето от Чопровско в бойните действия по време на Войната на Османците срещу Свещената лига (1683-1699)“, *Исторически преглед* 71 (3-4), София 2015, 163, 167, 171, 174, 178, нап. 2, 21, 35-38, 72.

³⁷ ССЗиН, књ. 1, Београд 1902, 446; А. Ж. Радовановић, *нав. дело*, 43.

³⁸ Срђан Катић, *Јеген Осман паша*, Београд 2001, 158.

³⁹ „...den Tekeli glauben noch den ... kein gehör.“ AT-OeStA/KA FA AFA HR Akten Kt. 195, №10.18, 29. X 1689, fol. 817.

⁴⁰ Anonim, *Histoire d'Emeric comte de Tekeli ou Memoires pour servir à sa Vie, où l'on voit ce qui s'est passé de plus considerable en Hongrie depuis sa naissance jusques à present, Livre quatrième. Contenant ce qui lui est arrivé de plus remarquable, depuis l'an 1688. Jusqu'à l'an 1691.*, imprimé chez Jacques de la Verite, Cologne, 1693., 231, 249, 255-256.

посада у овом стратешки важном утврђењу, дају основа за претпоставку да је Темац морао бити разорен пре хабзбуршког освојења ових крајева, управо у време присуства Текелијевих снага.

У прилог тези да је разорење спроведено у контексту Текелијевог гушења Типровског устанка, иде чињеница да су, за разлику од хабзбуршког освајања 1689., овом приликом заузимања села и градова праћена разарањима. Разарања која су забележена у хајдучким похарама у Трну и Пернику, у овом случају не могу бити релевантна, јер се, насупротив њима, у случају Темске радило о територији под контролом хабзбуршке војске. Притом, у Понишављу је било осамнаест манастира⁴¹, од којих ниједан није уништен у хабзбуршком освајању⁴². На основу свега наведеног, закључак који се намеће је да су „Маџари“ који су разорили манастир св. Ђорђа у Темској и град Темац припадали Текелијевим одредима⁴³ и да се могу довести у везу са немирима у јесен 1688. и у првој половини 1689. године. Археолошка истраживања би могла значајно допринети тачном датирању и начину разарања манастира Темска у овом периоду.

Необјављени извори:

Österreichische Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Feldakten, Alte Feldakten, Hauptreiche, Akten, Karton 195.

Објављени извори:

Anonim, *Histoire d'Emeric comte de Tekeli ou Memoies pour servir à sa Vie, où l'on voit ce qui s'est passé de plus considerable en Hongrie depuis sa naissance jusques à present, Livre quatrième. Contenant ce qui lui est arrivé de plus remarquable, depuis l'an 1688. Jusqu'à l'an 1691.*, imprimé chez Jacque de la Verite, Cologne, 1693.

Божих, Иван, „Француски дневник о походу Мустафе II 1696. године“, *Мешовита грађа (Miscellanea)* 1, Београд 1956, 177-204.

Miscellanea Bulgarica, 15 (Iskra Schwarcz, Stefan Spevak, Ekaterina Večeva, Hg.). *Hoffnung auf Befreiung. Dokumente aus Österreichischen Archiven zur Geschichte Bulgariens (1687-1690)*, Wien 2004.

Стари српски записи и натписи (прир. Љубомир Стојановић), књ. 1, 1902; књ. 4, Београд 1923.

⁴¹ Видети горе, нап. 16.

⁴² Уништење манастира уследило је у османској противофанзиви 1690. године. Живота Јоцић, „Дивљански манастир од 1595. до 1737. године“, *Белопаланачки зборник* 16, Бела Паланка, 2021, 57-64.

⁴³ Не искључивати оне који су након заробљавања прешли Текелију.

Литература:

Бронза, Боро, *Аустријска политика према простору Босне и Херцеговине 1699-1788*, Бања Лука 2012.

Веселиновић, Рајко, *Војводина, Србија и Македонија у другој половини XVII века. Привреда, друштво и народни покрет*, Нови Сад 1960.

Група аутора, *Историја српског народа*, III-1, *Срби под туђинском влашћу 1537-1699*, (прир. Самарџић, Радован), Београд 1994.

Ђорђевић, Милош, *Немачки поглед на Србију у 18. веку*, Ниш 2023.

Иванова, Джени, „Чипровските събития от 1688-1690. г. Нови предположения за участието на населенето от Чипровско в бойните действия по време на Войната на Османците срещу Свещената лига (1683-1699)“, *Исторически преглед* 71 (3-4), София 2015, 162-179.

Историја народа Југославије, књ. 2, *Од почетка XVI до краја XVIII века*, (ур. Чубриловић, Васо), Београд 1960.

Јоцић, Живота, „Дивљански манастир од 1595. до 1737. године“, *Белопаланачки зборник* 16, Бела Паланка 2021, 57-64.

Јоцић, Живота, „Пописи Дивљанског манастира 1525-1595. године“, *Белопаланачки зборник* 16, Бела Паланка 2021, 39-56.

Јоцић, Живота, *Белопаланачка насеља у писаним изворима до 1877. године*, Београд 2014.

Катић, Срђан, *Јеген Осман паша*, Београд 2001.

Катић, Тајјана, „Срби у Нишу после турског освајања 1690. године“, *Југословенски историјски часопис* 1-2, Београд 1998, 51-57.

Katić, Tatjana, *Tursko osvajanje Srbije 1690. godine*, Beograd 2012.

Костић, Коста Н., *Историја Пирота*, Пирот 1973.

Лачев, Митко, „Каталог на софийските митрополити“, *Исторически преглед* 5-6, София 2006, 162-178.

Микавица, Дејан, Лемајић, Ненад, Васин, Горан, Нинковић, Ненад, *Срби у Хабзбуршкој Монархији 152-1918*. књ. 1, *Од Мохачке битке до Благовештенског сабора, 1526-1861*, Нови Сад 2016.

Михалџић, Стеван, *Барања. Од најстаријих времена до данас*, Београд 1991.²

Павловић, Леонтије, *Манастир Темска*, Смедерево, 1966.

Радовановић, Ана Ж., *Зидно сликарство цркве светог Ђорђа у манастиру Темска*, Одбрањена докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд 2021.

Радовић, Александар, „Манастир Темска. Истраживачки и конзерваторско-рестаураторски радови 1970. године“, *Саопштења* 10, Београд 1974, 125-139.

Чолов, Петър, *Чипровското въстание 1688. г.*, София 2008.²

Summary

Aleksa M. Popović

**MENTION OF “HUNGARIANS” IN AN INSCRIPTION FROM THE
TEMKA MONASTERY FROM THE YEAR OF 1692**

Significant historical events at the end of the 17th century had great consequences on the history of the Serbian people. In the context of war events in the area of Ponišavlje 1689-1690 year, an inscription from the monastery of St. George in Temska states that the *Hungarians* destroyed the monastery and then the Temac citadelle. On the basis of sources and relevant literature, the article indicated that it was Emeric Thököly's rebels, also with that there was taken a little possibility that it was a regular Habsburg army. Preference is given to the first mentioned case, taking into account the historical events related to the Chiprovtsi uprising, as well as the geographical factor.

